

MIJN KUYPER

Gesprekken over geloof, politiek en cultuur

AGNES AMELINK

VOORWOORD

Honderd jaar geleden stierf Abraham Kuyper. Daarmee kwam een einde aan het strijdbare leven van deze dominee, politicus, journalist, activist, theoloog en organisator. Zijn leven lang bracht hij felle polemieken en debatten teweeg. Terwijl zijn volgelingen hem op handen droegen, wekte zijn naam alleen al bij talloze anderen – uiteenlopend van liberalen en socialisten tot gematigde protestanten en rooms-katholieken – grote weerzin op. Kuyper – zijn persoon, optreden en denken – dwong iedereen om positie te kiezen: je was voor of tegen hem. Bij zijn overlijden in 1920 konden echter ook zijn grootste tegenstanders niet anders dan hun respect uitspreken voor de onverzettelijke calvinist, die mede vorm had gegeven aan de totstandkoming van het moderne Nederland.

Hoe staat het honderd jaar later met de erfenis van Kuyper? Roept hij nog altijd zulke emoties op, of geeft de afstand in tijd juist ruimte voor meer afgewogen reflecties op zijn optreden en zijn betekenis? Inspireert en irriteert hij ook anno 2020 nog? Met die vragen in het achterhoofd vroeg het HDC Centre for Religious History aan de Vrije Universiteit te Amsterdam oud-journalist en schrijver Agnes Amelink om een aantal personen uit binnen- en buitenland te interviewen over hun verhouding tot Kuyper. In die gesprekken moest het gaan over hoe Kuyper vandaag wordt gezien. Lastige aspecten van Kuyper en zijn nalatenschap mochten niet geschuwd worden: zijn denken over zwarten en joden, mannen en vrouwen, ‘helen en halven’. Fotograaf Werry Crone kreeg de opdracht om daarbij karakteristieke portretten te maken.

Het resultaat is een fascinerende mix van personen die geraakt zijn door Kuypers ideeën en geestdrift en dat vertalen in hun eigen activisme of religieuze praktijk, van afstandelijke wetenschappers

die Kuyper als negentiende-eeuwer typeren, maar ook van erfgenamen die Kuypers naam, universiteit of politieke partij verder doorgeven. Zij maken duidelijk dat Kuyper ook na honderd jaar nog altijd diepe emoties weet op te roepen: van verwantschap tot vervreemding, en dat vaak tegelijkertijd. Dat laat zien hoe terecht het is om opnieuw terug te kijken op deze 'klokkerist der kleine luyden', zoals de marxistische historici Jan en Annie Romein hem ooit typeerden. Praten over Kuyper en zijn erfenis fungeert als een spiegel. Wie zijn wij, wat zijn onze idealen, hoe zoeken wij het goede leven, wat betekenen wij voor onze samenleving? Juist die spiegelwerking maakt deze bundel gesprekken over Kuyper tot een bron van inspiratie voor het bredere maatschappelijke debat in Nederland.

Bart Wallet
Directeur HDC Centre for Religious History
van de Vrije Universiteit Amsterdam

INLEIDING

In het jaar dat links en rechts standbeelden van witte mannen onder vuur liggen, is het honderd jaar geleden dat Abraham Kuyper stierf. Het heeft iets hachelijks om daar al te uitvoerig bij stil te staan. Met veel van zijn negentiende-eeuwse opvattingen over ras, religie en vrouwen kun je vandaag immers absoluut niet meer aankomen.

In een poging om na vijftien gesprekken over Kuyper de gedachten te ordenen, fiets ik op een zomerase zaterdag naar Maassluis. Het gedenkplaatje op de plek waar zijn geboortehuis heeft gestaan wordt nagenoeg aan het oog onttrokken door koopwaar van het Kruidvat, maar zijn zwierige standbeeld op een plein in de buurt staat er ongeschonden bij. Van een voorbijganger mag Abraham daar rustig blijven staan: 'Volgens mij heeft hij weinig kwaad gedaan; het is geen Jan Pieterszoon Coen.' Er is in het kader van de heersende beeldenstorm wel een brief binnengekomen bij de gemeente Maassluis¹, met het verzoek om extra tekst en uitleg over Kuypers verleden.

Als de interviews in dit boek een ding duidelijk maken, is het dat de negentiende-eeuwse predikant en politicus en stichter van de Vrije Universiteit honderd jaar na zijn dood nog volop relevant is. Omstreden misschien, net als tijdens zijn leven, maar om hem heen kun je niet.

Neem Vincent Bacote, een Afro-Amerikaanse theoloog en ethicus. Hij zegt dat hij Kuyper vanwege diens racisme met alle soorten van genoeg onder de bus zou duwen. Maar hij vertelt erbij waarom hij ooit in de ban van hem raakte en dat hij nu in Amerika,

1 <https://maassluis24.nl/nl/nieuws/nieuws/beeldenstorm-wat-doen-we-met-abraham-kuyper/14579> gedownload 20/07/2020.

en soms zelfs in Nederland, college geeft over de multiculturele relevantie van Kuypers wereldbeschouwing. Met bepaalde aspecten van een historische figuur kun je moeite hebben, maar dat hoeft geen reden te zijn om hem helemaal af te wijzen.

Een andere geïnterviewde, de jonge wetenschapper Albertine Bloemendal, toonde aan hoe Kuypers 'sovereiniteit in eigen kring' twintig jaar geleden zelfs doordrong in de sociale wetgeving van de Verenigde Staten. Een naaste adviseur van president George W. Bush (2000-2008) bleek het werk van de Nederlandse staatsman op zijn nachtkastje te hebben liggen.

Niet geheel toevallig zijn dit twee voorbeelden uit het buitenland. Zoals een profeet in eigen woonplaats zelden geëerd wordt, lijkt Kuyper elders populairder dan bij ons. Niet alleen in Amerika, maar ook in bijvoorbeeld Zuid-Korea en Groot-Brittannië is hij voor menigeen een bron van inspiratie. De anglicaanse priester Peter Heslam verhaalt in dit boek enthousiast hoe Kuypers ideeën zelfstandige ondernemers in Azië, Latijns-Amerika en sub-Sahara Afrika op het lijf geschreven zijn.

Op de sokkel van zijn Maassluise standbeeld wordt Abraham Kuyper (1837-1920) met drie woorden getypeerd: Staatsman, Emancipator, Calvinist. De briljante domineeszoon die eerst letteren en vervolgens theologie studeerde, ontdekte aan het begin van zijn loopbaan als predikant de waarde van het aloude calvinisme. Hij werd een bekeerling. Met alle energie die hij bezat, en dat was niet weinig, wijdde hij zich vervolgens op duizend-en-een manieren aan de actualisering en eigentijdse toepassing van de calvinistische levens- en wereldbeschouwing.

Hij stichtte in 1872 een dagblad, *De Standaard*, in 1879 een politieke partij, de Antirevolutionaire Partij (opgegaan in het CDA), in 1880 de Vrije Universiteit en in 1886 was hij de aanstichter van de Doleantie, een kerkelijke afscheidingsbeweging die uitmondde in de stichting van de Gereformeerde Kerken in Nederland (1892). Laatstgenoemde kerken gingen in 2004, samen met de hervormde kerk en de lutherse kerk, op in de Protestantse Kerk in Nederland. Met een variant op het slot van het evangelie naar Johannes kun je zeggen dat hij zoveel andere dingen gedaan heeft, dat je minimaal een boekenkast nodig hebt om ze te beschrijven.

Met al zijn activiteiten wist Kuyper in betrekkelijk korte tijd een volksdeel achter zich te krijgen: orthodox-protestantse gelovigen die door de heersende (kerkelijke) elite als achterblijvers beschouwd werden, door Kuyper liefdevol omschreven als ‘kleine luyden’. Hij gaf een krachtige stem aan een minderheid die tot dan toe niet gehoord werd. Zijn volgelingen zouden in de eerste helft van de twintigste eeuw uitgroeien tot een machtige en invloedrijke zuil: de gereformeerden. Om hun zelfverzekerdheid, ook wel ervaren als arrogantie, werden ze zowel gevreesd als verafschuwd. Lees de bijdrage van Jan van der Graaf die zich als hervormd studentje nietig voelde wanneer hij op bezoek moest bij zijn zoveel machtiger gereformeerde broeders. Maar ook de christelijke-gereformeerde Govert Buijs en de gereformerd-vrijgemaakte George Harinck herinneren zich hoe er door Kuypers gereformeerde erfgenamen op hen werd neergekeken. Historicus Harinck is met zijn Neocalvinism Research Institute een spin in het web van het wereldwijde Kuyperonderzoek. Filosoof Buijs houdt zich op de Kuyperleerstoel aan de VU bezig met de doordenking van de centrale noties van de christelijke traditie voor de huidige tijd.

Behalve als Calvinist en Emancipator wordt Kuyper in Maassluis gevierd als Staatsman. Toen hij in 1874 voor het eerst in de Tweede Kamer werd gekozen, zagen de overige parlementariërs hem als een onbehouden populist. Toch was zijn beweging zo succesvol dat hij in 1901 minister-president werd van een coalitiekabinet met de rooms-katholieken. De manier waarop zijn kabinet de Spoorwegstaking van 1903 de kop indrukte, kostte hem de verkiezingen van 1905. Van 1908 was hij lid van de Tweede Kamer, van 1913 tot vlak voor zijn dood in 1920 lid van de Eerste Kamer.

De blijvende betekenis van Kuyper is vooral vanwege zijn gedachtegoed. Centraal daarin staan begrippen als ‘gemene gratie’, ‘antithese’ en ‘soevereiniteit in eigen kring’. (In verschillende interviews komen deze aan de orde; als bijlage is er een lijst namen en begrippen met summieri toelichting opgenomen.) Laatstgenoemd begrip introduceerde hij bij de opening van de VU, als onderbouwing van de gedachte dat hier onderwijs zou worden gegeven op gereformeerde grondslag, zonder inmenging van overheid of kerk.

Kuyper zal niet hebben kunnen vermoeden dat bijna anderhalve

eeuw later een gesecculariseerde hindoe rector magnificus van zijn creatie zou zijn. Vinod Subramaniam geeft toe dat de VU anno 2020 in veel opzichten niet meer van andere universiteiten te onderscheiden is, maar haar populariteit onder studenten uit minderheidsgroepen moet mede te danken zijn aan de levensbeschouwelijke grondtoon die nooit helemaal verstomd is. Moslimstudenten ervaren dat ze hun geloof niet buiten, voor de entree van de VU hoeven achter te laten.

Volgens schrijfster Désanne van Brederode die er filosofie studeerde, is het kenmerkend voor de universiteit dat ze werkelijk geïnteresseerd is in verschillen in achtergrond – een voorwaarde voor duurzame pluriformiteit. Met genegenheid én oog voor de eigenaardigheden van de gereformeerde subcultuur herinnert ze zich haar docenten. VU-alumna en theologe Janneke Stegeman ziet in de diversiteit van de studentenpopulatie een ideale mogelijkheid om eens wat ongemakkelijke teksten van de hand van de stichter te lezen. Als telg uit een familie van dolerenden herkent en omarmt zij het activistische karakter van het kuyperianisme. Loop niet met een boogje om Kuypers antisemitisme en wit superioriteitsdenken heen, is haar advies: ‘Hoe het precies zat in het verleden is niet het belangrijkste, wel hoe het verleden doorwerkt in het heden!’

Gaat de aandacht bij de herdenking van zijn honderdste sterfdag vooral uit naar de reikwijdte van zijn ideologie, in deze bundel blijft de persoon van Kuyper niet onbesproken. Deze ‘briljante en bevlogen branie’² was geen gemakkelijke man, daar zijn vriend en vijand het over eens. CDA-politica Ruth Peetoom die als predikant, krantenuitgeefster én als partijvoorzitter driedubbel in Kuypers voetsporen trad, noemt hem nog vriendelijk ‘een mooie eigenheimer’. Biograaf Jeroen Koch die een jaar of zes intensief met hem verkeerde, knapte af op de manier waarop Kuyper ‘van zichzelf een drama maakte’. Periodes van gigantische werklust werden vaak gevolgd door langdurige inzinkingen waarin hij op reis ging en brieven vol zelfbeklag schreef. Die schat aan brieven en ander materiaal

2 Jasper Vree, ‘Abraham Kuyper in de jaren 1848-1874’ in DNK (Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800) 65, november 2006, p. 27-49; Vree was van mening dat het standbeeld van Kuyper in Amsterdam hoort te staan.

wordt bewaard op de VU, waar Hans Seijlhouwer hem meer dan veertig jaar koesterde. Zo werd hij een vertrouweling en bewonderaar. En is hij een onvermoeibaar pleitbezorger van archief dat je kunt vastpakken.

Van alle geïnterviewden staat achterkleinzoon en beeldend kunstenaar Peter Kuypers het dichtst bij Abraham. ‘Denk erom, je bent een Kuypers,’ kreeg hij in zijn jeugd meer dan eens te horen. Al is hij inmiddels zelf grootvader, Abraham laat hem niet los. Peters interesse en mededogen gaan niettemin vooral uit naar zijn overgrootmoeder Johanna Schaaïj, die begraven ligt in Zwitserland waar Peter al sinds zijn twaalfde woont. ‘Waarom was haar man niet bij haar toen ze stierf?’ vraagt hij zich af.

Terug naar Maassluis

Het is volkomen terecht dat er een standbeeld van Kuypers bestaat, daarvan overtuigen de inzichten van alle geïnterviewden wel. Als je er op een julidag kort na de middag voor staat, moet je tegen de zon in kijken. Ook dat is eigenlijk wel passend. Onwillekeurig heb ik gedacht of gehoopt op een helder, samenvattend beeld, maar ik kan het niet goed zien.

In Nederland wordt onze blik overwegend bepaald door het verleden. George Harinck stelt vast dat Kuypers ideeën voor de organisatie van de samenleving nog altijd goed bruikbaar zouden kunnen zijn in onze plurale maatschappij, maar dat ze hebben afgedaan. Wat betreft zijn rol in de kerkgeschiedenis kan de hervormde Jan van der Graaf zich nog steeds opwinden over wat Kuypers in de vaderlandse kerk heeft aangericht. Intussen rest van het ooit zo trotse gereformeerde volksdeel dat in kerk, staat en maatschappij leiders van formaat voortbracht niet meer dan een bleke schaduw. Gezien Ridderbos maakte die verandering van binnenuit mee, maar trouw aan haar gereformeerde wereld weigert ze met weemoed achterom te kijken. Liever richt ze de blik op jonge mensen en hun plannen voor de toekomst.

Kijk je intussen vanuit een internationaal perspectief, dan rijst een heel ander beeld op. Een groot deel van Kuypers oeuvre is de afgelopen dertig jaar vertaald in het Engels, maar ook in bijvoor-

beeld het Koreaans, Japans of Vietnamees kun je hem lezen. Zijn archief is bovendien digitaal ontsloten, dus overal toegankelijk. De huidige Amerikaanse minister van onderwijs Betsy DeVos is een kuyperiaanse. Haar poging om voor ouders onderwijs op levensbeschouwelijke basis toegankelijk te maken, brengt de negentiende-eeuwse schoolstrijd uit Nederland in herinnering, heftige polarisatie inclusief. De Britse filosofe en BBC-journaliste Elaine Storkey heeft zich, geïnspireerd door ‘alfamannetje’ Kuyper, ontwikkeld tot feministe en krachtig bestrijdster van geweld tegen vrouwen. Op Kuypers tijdgebonden ideeën over vrouwen reageert ze ongeveer zoals Bacote op zijn racistische kant: ‘De traditie die Kuyper mij geboden heeft, is veel belangrijker dan het feit dat hij geen oog had voor vrouwen.’

Dankwoord

De vraaggesprekken voor dit boek vonden plaats in 2019 en 2020. Mijn dank geldt in de eerste plaats alle geïnterviewden voor hun tijd en openhartigheid. Dank ook aan het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (sinds kort: HDC Centre for Religious History) voor deze eervolle opdracht. In het bijzonder wil ik Hans Seijlhouwer noemen, die ook vóór dit boek jarenlang een vriendelijke vraagbaak was. Met Dagmare Houniet mocht ik een kamer delen – helaas vanwege corona korter dan gepland. Ten slotte dank aan oud-*Trouw*collega Jet Kunkeler die iedere aflevering vlot en nauwkeurig van commentaar voorzag.

Agnes Amelink
Zeist, zomer 2020

PETER KUYPER

DE ACHTER- KLEINZoon

Peter Kuyper (Utrecht 1942) is de jongste zoon van Kuypers kleinzoon Abraham, die de oudste zoon was van Herman Huber Kuyper, de oudste zoon van Abraham Kuyper. Sinds zijn twaalfde woont hij in Zwitserland, tegenwoordig met zijn vrouw Monika in het kanton Sankt Gallen. Hun drie zonen (en daar de zonen van), en de zoon van zijn broer, zijn in de mannelijke lijn de enige rechtstreekse afstammelingen van Abraham Kuyper. Als beeldend kunstenaar maakt Peter kleurige 'Konkrete Kunst' in de geest van De Stijl. Als vrijwilliger assisteert hij zijn vrouw die twee kerkelijke centra van de Evangelisch-Reformierte Kirche runt.

Al in het eerste mailcontact heeft hij verteld dat hij ooit een eind-examenopstel schreef over zijn ideale beroep: dominee! Het was natuurlijk maar een oefening om zijn taalbekwaamheid te testen, maar het resultaat werd als 'uitstekend' beoordeeld: 'Abrahams geest zweefde over mij. Maar ik ben toch maar gaan schilderen.' Onwillekeurig, de reputatie van zijn beroemde overgrootvader indachtig, zet je je een beetje schrap voor een ontmoeting met de achterkleinzoon. Maar de vriendelijke zeventiger die zijn bezoek staat op te wachten op het station van Uznach weet je snel op je gemak te stellen. In keurig Nederlands dat er allengs minder aar-

zelend uitkomt, vertelt Peter Kuyper geanimeerd over zijn leven, zijn werk en zijn relatie tot het voorgeslacht.

Speelde uw beroemde voorvader op de een of andere manier een rol bij u thuis?

‘Hij is altijd present geweest, ja. Er werd altijd gezegd: je bent een Kuyper, kleinzoon van de grote Abraham, denk eraan wat je doet! Hier moet ik wel iets bij vertellen: er was een groot taboe in onze familie en dat was mijn vaders broer Willi. Die was in de oorlog als journalist bij de Waffen SS, dus hij stond aan de verkeerde kant. Hij wilde per se naar het oostfront en is uiteindelijk omgekomen op de Krim. Ook mijn grootvader Herman stond aan de verkeerde kant, minder dramatisch misschien dan oom Willi, maar op Amerikaanse websites kun je nu nog lezen dat hij een collaborateur was. In Zeist waar wij in die jaren vlak na de oorlog woonden, had je ettelijke adellijke families, met wie we veel omgingen. Ik was bevriend met hun zonen – met sommigen heb ik nog contact. In die omgeving, waar zelfs de prinsesjes over de vloer kwamen, kon er nóóit over Willi gesproken worden, want dat was een schande.’

Waarom zijn uw ouders destijds naar Zwitserland verhuisd?

‘Vanaf de grote Abraham heeft de familie altijd een nauwe band gehad met Zwitserland. Het is er mooi en het heeft een gunstige ligging, midden in Europa. Jo Schaaïj, Abrahams vrouw, ligt hier zelfs begraven. Dat mijn ouders zich hier vestigden toen mijn vader met pensioen ging, was beslist vanwege die band, maar ongetwijfeld ook vanwege het gunstige belastingklimaat. Dat gold voor alle Nederlanders die daar aan het Meer van Genève bij elkaar in de buurt woonden. Ik was twaalf jaar, mij werd in elk geval niets gevraagd. Ik moest mijn schoolvrienden adieu zeggen en werd in Lausanne in een internaat gestopt, terwijl mijn ouders in La Tour-de-Peilz (vlakbij Montreux) woonden. Een keer in de maand mocht je naar huis, maar alleen als je braaf was en dat was ik niet altijd. In de zomer ging ik vaak naar mijn veertien jaar oudere zus, die ge-

trouwd was en in Haren bij Groningen woonde. Zij stuurde me ook altijd Nederlandse boeken, dus dat heb ik bijgehouden.

Abraham speelde dus een rol, al is het moeilijk te zeggen welke. Mijn vader was bijvoorbeeld niet kerkelijk. Hij had zo onder de plak gezeten van Herman – niet fietsen op zondag, sowieso niet naar het dorp op zondag want dan konden de etalages je op verkeerde gedachten brengen – dat hij niets meer met die gereformeerde* achtergrond te maken wilde hebben. Mijn moeder, uit de familie Van Goethem (van de Bataafse Petroleum Maatschappij, later Shell), was rooms-katholiek, maar toen de pastoor kwam om haar te vertellen dat ze haar kinderen katholiek moest laten dopen, is ook zij uit de kerk gestapt. Dus ik ben helemaal niet kerkelijk opgevoed.

Maar in mijn laatste jaar op het internaat in Zwitserland kregen mijn medescholieren kerkelijk onderwijs en dat wilde ik ook. Toen ben ik op mijn zeventiende naar de dominee gegaan in La Tour-de-Peilz, heb catechese gevolgd en heb ik mij laten dopen, in de Église Libre du Canton de Vaud. Mijn ouders vonden dat wel leuk, verder niks.’

Een opmerkelijke leeftijd, om je te laten dopen...

‘Ik wilde erbij horen! Dat was echt mijn motivatie. Ik heb geen bijzondere ervaring gehad of zo. Geen “toen sprak God tot mij, of Jezus...” Beslist niet. Ik wilde er alleen maar bij horen. Wij gingen destijds met een groepje vrienden uit het internaat regelmatig de bergen in. Bij dat groepje was ook een theologiestudent en dan hielden we in een kapel een korte godsdienstoefening. En in de zomervakantie ging ik naar de NCSV-zeilkampen*. Dat was fantastisch: ’s ochtends bijbellezing, discussie en dan ontbijt en daarna zeilen. Dat heeft zeker meegespeeld.’

Het verlangen om ergens bij te horen had alles te maken met de omstandigheden waarin Peter opgroeide. Het beeld dat hij schetst van het ouderlijk huis wordt gekenmerkt

* Begrippen met een * worden achter in dit boek kort toegelicht.

door gemis. Eerst de abrupte landverhuizing, daarna het internaat en in de studententijd wel een toelage om op kamers te kunnen wonen, maar niet de gelegenheid om in het weekend met de was naar huis te gaan, zoals andere studenten. Ook de keuze voor een artistieke loopbaan kon zijn ouders niet bekoren.

‘Vooral mijn moeder vond het helemaal niets dat ik naar de Academie wilde: “Ga maar architectuur studeren” was haar compromis. En ik ben zo opgevoed dat je dan geen nee zegt. Nou ja, je zegt wel nee, maar niemand luistert. Die opleiding in Lausanne werd geen succes, het was er veel te competitief, maar in Zürich waar ik vervolgens terecht kwam, beviel het me nog minder. Veel te schools. Bovendien was het er koud rotweer, gingen alle cafés om 10 uur dicht en sprak ik geen Schwyzerdütsch. Toen ben ik opgehouden met studeren en gaan schilderen. Ook maakte ik muziek, ik speelde boogiewoogie in jazzcafés, in ruil voor drankjes. Mijn eerste tentoonstelling was in 1977, voor duizend frank mocht je drie weken in een galerie hangen. Dat heeft mijn vader toen betaald. Dat zijn van die momenten dat ik dacht: ach, nooit verwacht. Hij was een zuinige vent. Na een huwelijk dat maar kort duurde heb ik echt wilde jaren gehad waarin ik alleen nog maar schilderde. Af en toe verkocht ik een schilderij en dan kon ik weer lekker eten en roken: twee pakjes blauwe Gauloises per dag.’

Een echte bohemien...

‘Absoluut! In die tijd heb ik mijn huidige vrouw leren kennen, in een pub in Zürich. Dat was wel een probleem want haar ouders waren streng katholiek: kwam hun oudste dochter thuis met een gescheiden kunstenaar, een buitenlander, die bovendien vijftien jaar ouder was. Dat was volkomen mis. Maar ik mocht er thuis komen en het is allemaal goed gekomen. Na drie jaar zijn we getrouwd en was het natuurlijk afgelopen met het bohemien leven. Ik ben bij een architectenbureau gaan werken, want je moet tenslotte ergens van leven en van de schilderkunst ging dat niet. Overigens was die bohemientijd niet alleen maar leuk. Net als

Abraham had ik inzinkingen, er waren altijd ups en downs. Maar als ik dan een schilderij verkocht ging het weer beter.’

Is er dan in de contacten met die achterdochtige schoonfamilie een moment waarop je je voorvader ter sprake brengt die minister-president van Nederland geweest is?

‘Natuurlijk! Vanaf het moment dat Monika en ik elkaar hebben leren kennen, hebben we ons beziggehouden met de familie Kuyper. Als we naar het graf van mijn ouders gingen in Vevey, overnachtten we op de terugweg altijd in Meiringen waar Johanna Schaaïj begraven ligt. Met Allerzielen gingen we een bloemetje op die graven zetten. De eerste keer dat we dat deden, troffen we het graf van Johanna in een lamentebele toestand: met mos overgroeid, de letters eraf en het hek verroest. Verschrikkelijk. We hebben het laten herstellen en het is niet in 2000 geruimd, zoals aanvankelijk de bedoeling was. Het graf van mijn ouders is inmiddels wel opgeheven, dus we komen er nu niet meer zo vaak.

Eerlijk gezegd spreekt Johanna mij meer aan dan Abraham. Door dat graf (zij stierf in Zwitserland aan typhus) ben ik in haar geïnteresseerd geraakt: waarom ligt zij daar zo eenzaam? Waarom was Abraham niet bij haar toen zij stierf? Misschien uit angst voor besmetting? Maar ze reisden vrijwel nooit samen, ik weet niet hoe goed dat huwelijk was. En ik denk wel dat Jo een grote invloed gehad heeft op Abraham, veel meer dan men in het algemeen zegt. Want in die verloovingsjaren heeft hij uitvoerig met haar geschreven. Zij heeft hem gedwongen te formuleren hoe hij over de dingen dacht. Als je iemand anders probeert te overtuigen, moet je die gevoelens immers eerst voor jezelf leren kennen.’

In de mailwisseling voorafgaand aan de ontmoeting heeft Peter Kuyper aangegeven dat hij het wel wil hebben over Abrahams vijfde Stone Lecture*: over calvinisme en de kunst. Aan de wanden van zijn zelf verbouwde Zwitserse huis hangt zijn werk: ‘konkrete’, kleurige kunst in strakke geometrische patronen. Het werk is geïnspireerd op de Lehre der Harmonik der Welt van de Duitse muziektheoretici-

cus Hans Kayser, die er ruw samengevat op neerkomt dat alles in deze wereld terug te brengen is tot proporties en intervallen. Met behulp van intervallen die ontleend zijn aan de muziek, construeert Peter Kuyper zijn werk eerst op de computer, voor hij het uitwerkt op doek (en soms ook in glas-in-lood).

‘Bij mij is niets toevalligs, alles heeft z’n plaats, iedere lijn die ik zet is precies gedefinieerd. Ik heb een precieze omgeving nodig. Wat ik niet kan, is voor een doek gaan staan en me dan uiten. Tijdens mijn opleiding hebben we dat weleens gedaan: in het bos een zes meter lang doek op de grond gelegd en er vanuit de bomen verf op gegooid, maar ik had altijd het gevoel dat je dan niet serieus bezig bent. Dat heb ik van thuis – en daar is Abraham weer – het moet wel serieus zijn. Als ik schilder, schilder ik eerst in mijn hoofd. Ik heb een idee, dat zet ik op papier en dan wordt precies uitgemeten wat waar komt en pas dan wordt het gemaakt.

Nu zegt Abraham in zijn Stonelezing dat ware kunst alleen maar door geloof kan ontstaan en dat intellectuele kunst niet bestaat, maar daar ben ik het niet mee eens. Ik heb daarover ooit iets opgeschreven naar aanleiding van mijn eigen werk. Volgens mij staat mijn concrete kunst meer in dienst van het heilige dan figuratieve kunst: “Ze is zelf niet het Woord en ook geen illustratie van het Woord, maar ze helpt de gelovige het Woord te vernemen.” Theo van Doesburg (een van de oprichters van De Stijl) heeft ook zo’n mooie uitspraak gedaan: “In de kunst valt niets te lezen, alleen te zien.”

Dit is toch best te rijmen met wat uw overgrootvader schrijft? Hij zegt dat het calvinisme geen eigen kunststijl ontwikkelde, omdat dankzij het calvinisme een hogere trap van geestelijke ontwikkeling bereikt werd. Hij heeft het dan over ‘het zuiver geestelijke dat door de nevelen van het symbolische heen breekt’. Met andere woorden: het wezenlijke ligt in het onzienlijke.

‘Jawel, maar hij schrijft ook “afgezien van deze geschiedkundige uitkomst mag worden betwijfeld of buiten de religie om zulk een eigen en alomvattende kunststijl ooit zal kunnen opkomen”. Dat

moet ik betwijfelen. Intellectuele kunst geen kunst? Nee, Abraham, niet helemaal eens. Ik vind het een beetje bekrompen wat hij daar zegt over kunst, hij wil er een calvinistische kunst van maken. Voor hem is alleen het traditionele de goeie weg. Het interessante is trouwens dat Calvijn een sober mens was en dat het sobere voor mij juist de basis is, terwijl ik niet met Calvijn opgegroeid ben.’

Wat betekent uw kunst voor u?

‘Ik moet oppassen hoe ik dit zeg. “Kunst is voor mij alles” kan ik niet zeggen: mijn vrouw, mijn familie is ook alles voor mij. Mijn kunst is mijn essentie, mijn persoonlijkheid. Daar kan ik kracht uit scheppen. Ik kan me daarin uitdrukken. Kijk naar mijn kunst en ik zeg wie je bent.’

Kunt u dat toelichten?

Hij loopt even weg en komt terug met de afbeelding van een werk in geel en groen, *Méteos*, waarop in rood iets als een deurpost. Eronder een toelichting:

Wanneer het beeld van de poort moet worden opgevat als doop, dan moet er zich na het passeren van deze poort ook een wezensverandering voordoen. De weg naar de poort is moeilijk, er moet een overmaat aan proeven worden doorstaan. Pas daarna kun je verder. Je kunt die proeven niet overdoen, of je ze nu gehaald hebt of niet. Dat betekent: ik kom naar de poort zonder te weten of ik naar binnen kan of niet. Alleen wanneer ik binnen ben, kom ik verder en alleen als ik verder kom, weet ik of ik binnen ben (...) Ik ben daarom onzeker, maar ik twijfel niet, omdat wie binnen is, overtuigd is van zijn weg. Het geloof zal mijn pad verlichten, dus ik kan veilig verdergaan. Twijfel zal me echter in duisternis hullen, dan raak ik de juiste weg kwijt.

Dus wat u hier schrijft, geeft iets weer van wat u denkt. Dit is toch behoorlijk geestelijk?

‘Ja, er is een gelaagdheid in mij. Ik beweeg me op verschillende niveaus. Daarom ben ik ook in die Stone Lectures geïnteresseerd. Daarover had ik graag met Abraham willen spreken. Niet over politiek of zo, dat is sowieso te ver weg, een andere tijd ook. Maar zijn gedachtegangen blijven geldig, de formuleringen misschien niet, maar zijn overwegingen wel. Daarom is hij nog steeds interessant. Er zijn bepaalde eeuwige waarheden over de mens.’

Welke van die eeuwige waarheden ziet u bij uw overgrootvader?

‘Dat is even moeilijk. Je vindt ze wel hier in die Stone Lectures. Ik denk dat het geloof blijft, zoals hij dat tegenover Johanna in hun verlovingstijd formuleert. Hij was een diep gelovig mens, al denk ik in zijn jeugd meer dan later. Later werd hij opgevreten door de politiek, het openbare leven. Maar in die jeugdjaren, waarin hij nog ervaring opdoet en naar binnen kijkt, heeft hij aan zichzelf gewerkt, met Johanna.’

Zelf hebt u zich op latere leeftijd laten dopen en uw vrouw is belangrijk geweest voor uw vorming als gelovige. Herkent u misschien iets in die jonge Kuiper?

‘Poeh! Moeilijk. Niet bewust, maar als ik erover nadenk, zou dat goed kunnen. Nogmaals, ik zou graag eens met Abraham hebben willen spreken. Als hij hier binnen zou komen, zou ik het liefst zeggen: “Hallo Abraham, welkom!”, maar waarschijnlijk zou ik alleen maar uitbrengen: “Dag grootvader.” Onderdanig. Ik heb nu eenmaal geleerd dat je tegenover oudere mensen altijd netjes en beleefd bent. Ik weet niet of we er goed uitgekomen zouden zijn met elkaar. Hij was natuurlijk wel erg autoritair. Met zulke mensen is het zo: of ik sta er tegen op, of ik trek me terug. In beide gevallen is dat niet productief. Het zou wel spannend geweest zijn. Maar vooral Johanna Schaaij zou ik graag meegemaakt hebben.’

Dit boek wil op toegankelijke wijze laten zien hoe, 100 jaar na zijn dood, ook nu nog tal van mensen een verhaal met Kuyper hebben, zich door hem laten inspireren of zich aan hem ergeren.

Agnes Amelink interviewt mensen uit binnen- en buitenland over hun ervaringen met Kuyper: van Abrahams achterkleinzoon en beeldend kunstenaar Peter Kuyper, tot biograaf Jeroen Koch, van CDA-politica Ruth Peetoom tot de Afro-Amerikaanse ethicus Vincent Bacote, van VU-rector Vinod Subramaniam tot theologe Janneke Stegeman.

Agnes Amelink schreef als journalist onder meer voor dagblad *Trouw*. In 2001 verscheen van haar hand *De gereformeerden*, een schets van de wereld van Abraham Kuypers 'kleine luyden' en hun nazaten. Na publicatie van *Gereformeerden overzee* (2006) en *Fietsen met God* (2007) studeerde zij theologie aan de VU.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

NUR 700 • ISBN 978 90 435 3378 2

9 789043 533782

P. Koelliker